

Toivo Hyyryläinen

SEPPÄ JAAKKO HÖGMANIN PERINTÖ

Luento Oulun seudun herännäisyyttä käsittelevässä luentosarjassa Oulun keskustan seurakuntakodilla 1.3.2011.

SISÄLLYS

Sepän muiston vaaliminen, s.2

Sepän suku, s.4

Hökänrannalta maailmalle, s.6

Pielavedeltä Jyväskylään, s.7

Kärryseppä Ylitornion Puustijärveltä Savon heränneiden hoitajaksi, s.9

Pietismin virtauksia Oulun seudulla, s.9

Hengellinen kirjallisuus ja kansanopetus Sepän synnyinseudulla, s.11

Sepän kirja, s.12

Pajakeskustelu, s.14

Seppä Jaakko Högmanin perintö, s.16

Yhteiset eväät, s.17

SEPPÄ JAAKKO HÖGMANIN PERINTÖ

Luento Oulun seudun herännäisyyttä käsittelevässä luentosarjassa Oulun keskustan seurakuntakodilla 1.3.2011.

Toivo Hyyryläinen

Sepän muiston vaaliminen

Tullessani syksyllä 1981 Yli-Iin kirkkoherran virkaan huomasin tullessani papiksi paikkakunnalle, missä herännäisyyden historiassa Mauno Rosendalin mainitsema Paavo Ruotsalaisen hengellinen opastaja, iiläinen seppä Jaakko Högman oli syntynyt. Paikkakunnalla vaikutti Hökkä-suku. Hökänrannalla noin kolme kilometriä kirkolta osoitettiin paikkaa, missä hänen palaneen syntymäkotinsa sijoilla oli 1800-luvun lopulla rakennettu maalaistalo isoine pirtteineen ja uuneineen. Uunia on käyttänyt Kuivaniemeltä lähtöisin oleva kirjailija Antti Hyyry Finlandia-palkinnon saaneessa romaanissaan *Uuni*.

Kirkkomme 50-vuotisjuhlaan kesällä 1982 valmistui toimittamani juhlakirja ”Juuri kannattaa sinua”. Siihen rovasti Esko Jaatinen kirjoitti artikkelin ”Jaakko Högman—seppä sielunhoitajana”. Hän oli pastoraalityössään v.1959 selvittänyt sepän olevan Hökänrannalla 25.7.1750 syntynyt Jaakko Hökkä. Kirkon 50-vuotisjuhlassa piispa Olavi Rimpiläinen esitti muistolaatan hankkimista sepän synnyinpaikalle. Toivomus toteutettiin jo seuraavana keväänä v.1983 ennen Oulun herättäjäjuhlia. Löysimme sopivan kiven Kiimingin Honkasesta. Talkoilla kivi pystytettiin ja pronssilaattaan kiteytimme muistomerkin sisällön: *Tällä paikalla syntyi 25.7.1750 pohjalainen seppä Jaakko Högman, jonka opastamana Paavo Ruotsalainen varttui heränneen kansan sielunhoitajaksi ja johtajaksi. Matteus 11:28.*

Muistokiven hankkimisesta lähtien joka vuosi on kokoonnuttu Yli-lihin maakunnallisiin Sepän seuroihin, useimmiten helatorstaina. Ohjelma on alkanut kirkossa messulla, jonka jälkeen on lähetysateria seurakuntatalossa ja seurat kirkossa. Kirkossa pidettävien seurojen alussa on ollut herännäisyyden historiaan liittyvä esitelmä ja musiikkiesityksiä Siionin virsien ja seurapuheiden lisäksi. Päätösseurat on pidetty Hökänrannassa pirttiseuroina tai pihamaalla säästä riippuen. Seuroissa on vuosien varrella ollut vieraita lähimaakunnista. Tulevan kesän herättäjäjuhlilla on mahdollisuus vierailta Sepän muistomerkkipirtillä.

Paikkakunnilla missä Seppä on elänyt ja vaikuttanut on virinnyt innostusta tuoda enemmän esille hänen elämäänsä ja historiallista merkitystään. Sepän ja Paavon pajakohtaamisen muistolle on pystytetty ainakin kaksi muistomerkkiä Jyväskylään: Vanhalla hautausmaalla Tourulassa (1925) ja Jyväskylän Jyskässä Pekka Luukkosen tekemä teräsveistos Pyhä Kolminaisuus (1999).

Esko Jaatinen on todennut Sepän henkilöhistorian tutkimisen vaikeudesta: *Tämän ikäisestä aihepiiristä näyttää löytyvän enemmän kysymyksiä kuin vastauksia. Todella merkittävää tieteellistä tutkistelua kestävää faktaa löytyy kirkonkirjoista. Kun niitä liitetään "silminnäköiden" muisteluksiin, kutoutuu tuloksena jonkinlainen henkilöahmotelma. Näin hauraahkosta materiaalista ei kannattane yrittää kansakunnan kaapin päälle pystiä rakentaa.* (Esitelmä Jaakko Högmanin kuoleman 200-vuotisjuhlavuonna Sepän seuroissa Yli-lissä). Sepän elämänvaiheet Jaatinen on esittänyt osin fiktiivisenä kaunokirjallisessa ajankuvauksessa *Seppä Jumalan armosta* (Jyväskylän herättäjäjuhlien juhlavuonna 1991).

Jaatisen lisäksi tutkijat eri yhteyksissä ovat käsitelleet seppää Paavo Ruotsalaista koskevissa kirjallisissa lähteissä. Viime vuosien sukututkimus on tuonut uutta tietoa hänen henkilöhistoriaansa. Sepän tytär Margareetta Högman ja hänen johtamansa ystäväliike on saanut uutta valaistusta, kun FT Tuula Hökkä on nostanut esille Margareetan toiminnan ystäväliikkeessä ja arkkipirren tekijänä. Dosentti Tuija Laine on perusteellisesti selvittänyt väitöskirjassaan Sepän kirjan historiaa. Kirjahistorian tutkijana olen etsinyt näkökulmaa kirjalliseen ympäristöön, missä Jaakko Hökkä synnyinseudullaan ja liikkueessaan eli. Kotiseudun kirkollinen ja hengellinen elämä oli osa perintöä, jota tämä iiläinen täältä kuljetti Savoan ja Keski-Suomeen.

Suomen kirkkohistorian tunnetuin seppä Jaakko Högman (1750 – 1806) muistetaan heränneiden johtajan ja sielunhoitajan Paavo Ruotsalaisen häneltä saamastaan hengellisestä opastuksesta ja sielunhoidosta. Heidän tapaamisistaan on jäänyt historiaan erityisesti sepän Paavolle antama nykyisinkin tunnettu hartauskirja ”Kalliit hunajanpisarat Kristus-kalliosta” sekä kohtaamisen yhteydessä mainittu sepän sanonta Paavolle Jyväskylän pajassa ”Yksi sinulta puuttuu ja sen mukana kaikki: Kristuksen sisällinen tunteminen”.

Sepän kohdalla on käynyt samoin kuin monilla muillakin ”högmaneilla” eli suurmiehillä. Heistä on tullut jonkin erityisryhmän portaalihahmoja, mutta usein on unohdettu heidän elämänsä kokonaisuus ja taustatekijät. Tarkoitukseni on tässä

hahmottaa lyhyesti niitä lähtökohtia, jotka sepästä tekivät miehen, jossa ”ei voinut pysyä piilossa se valkeus, mikä hänessä asui. Se loisti yön pimeässä ennustaen päivän koittoa sydänmaitten nukkuville asukkaille”. Näin herännäisyyden historian tutkija Mauno Rosendal häntä kuvaa.

Sepän suku

Viime vuosien sukututkimus on tuonut uutta tietoa seppä Jaakko Högmanin sukujuurista.(mm. Kaisa Matilan, Jouni Kalevan, Heikki Annanpalon ja Jaakko Jurvansuun sukututkimukset). Jouni Kalevan mielestä ei voida varmasti sepän sukujuurien olevan Hökän talossa, vaan Pudasjärveltä lähtöisin ollut ja sittemmin Kuivaniemen Oijärvelle muuttanut Jooseppi Mursu-Pulkkinen ostamalla sen hankki haltuunsa vuonna 1733, ja isä antoi sen pojalleen Matille, Jaakon isälle. Matti oli avioitunut Margareta Siuruan kanssa v.1729. Perheeseen syntyi 13 lasta, joista Jaakko oli kolmanneksi nuorin. Perheen sukunimi muuttui länsisuomalaisen yleisen tavan mukaan talon nimeä noudattaen. Hökkä oli siis olemassa lin Karjalankylässä jo ennen kuin Mursu-Pulkkinen suku muutti sinne ja käytti tilan nimeä omana sukunimenään.

Sepän ja hänen vanhempiensa sukutaulut (Jouni Kalevan mukaan) ovat seuraavat:

Jaakko Matinpk. Högman (aik. Hökkä Kantola), seppä

Isä: Matti Josefinpk. Pulkkinen (Taulu 2), Äiti: Margareta Antintr. Siurua (Taulu 3)

*25.07.1750, Ii, Karjalankylä † 22.07.1806 (55v), Laukaa, Jyväskylä

Puoliso

Klaara Niilontr. Antin (Kantola Högman) vihitty15.04.1784 Alatornio

*20.08.1756, Alatornio, †24.05.1808, Kangasniemi

Isä: Nils Johaninpk. Antin, Äiti: Klara Hansintr. Kukku

Lapset

1) Maria Jaakontr. Kantola *07.01.1785, Alatornio, †18.09.1791, Pielavesi

- 2) Brita Jaakontr. Kantola *16.11.1785, li, †1785, ennen vuoden loppua
- 3) Matti Jaakonpk. Kantola *16.11.1785, li, †1785, ennen vuoden loppua
- 4) Margareta Jaakontr. Högman *16.11.1786, li, †03.03.1849, Joutsa

TAULU 2

i

Matti Josefinpk. Pulkkinen (Hökkä)

Isä: Josef Josefinpk. Mursu L. Pulkkinen (Taulu 4), Äiti: Valpuri Laurintr. Pätsi (Taulu 5)

* 21.09.1710, li, Oijärvi † 24.04.1770 (59v), li

Vihittäessä nimellä Pulkkinen 1729 oli kotikylä Oijärvi. Siirtyi 1733 perheineen Oijärven Pulkkisesta Karjalankylän Hökkään, jonka isä Josef oli ostanut ja ilmeisesti pojalleen luovuttanut.

1750-luvulla antoi nimismies Johan Bäck itselliselle Matt Joosepinp. Hökälle oikeuden rakentaa tiluksilleen (Kälkäjä I. Alatalo) Putkola-nimisen torpan, missä Hökkä asui seitsemän vuotta. (Hannes Paaso: Iin nimismiehiä, s. 52)

Puoliso

Margareta Antintr. Siurua (Hökkä) vih. avioliit. 19.11.1729 li (Taulu 3)

*01.1710, li, †1784, li

Isä: Antti Matinpk. Siurua (Taulu 6), Äiti: Helga Simontr. Brusila (Taulu 7)

Lapset

- 1) Katariina Matintr. Pulkkinen *02.01.1731, li
- 2) Valpuri Matintr. Pulkkinen *29.12.1732, li, †06.01.1796
- 3) Brita Matintr. Hökkä *13.09.1734, li
- 4) Margareta Matintr. Hökkä *22.07.1736, li, naimattomana
- 5) Helena Matintr. Hökkä *26.05.1738, li
- 6) Antti Matinpk. Hökkä *18.04.1740, li, †14.02.1817, li
- 7) Anna Matintr. Hökkä *21.07.1742, li, †11.09.1743, li

- 8) Matti Matinpk. Hökkä *02.07.1744, li, †26.12.1744, li
- 9) Maria Matintr. Hökkä *20.10.1745, li
- 10) Josef Matinpk. Hökkä *30.01.1748, li, †14.06.1756, li
- 11) Jaakko Matinpk. Högman *25.07.1750, li, †22.07.1806, Laukaa (Taulu 1)
- 12) Matti Matinpk. Hökkä *10.08.1752, li, naimattomana
- 13) Liisa Matintr. Hökkä *19.02.1756, li, †08.06.1756, li

Sepän historiassa on kiinnitetty huomiota hänen korostamaansa sisäiseen kristillisyyteen, jossa näyttää olevan yhtymäkohtia ortodoksiseen perimään, erämaakilvoitteluun ja hengellisten opasvanhuksien merkitykseen. Iin seudun nimistöissä professori Jouko Vahtola näkee paljon yhtymäkohtia karjalaisasutukseen. Nimi Säässinä (tsasouna)lissä, Manasteri (monasteri eli luostari Pudasjärvellä) sekä Yli-Iin Karjalankylä ovat mm. todistuksena karjalaisesta asutuksesta ja sen paikallisista vaikutuksista.

Perimätiedon mukaan Hökkä-suvun alkukodin sijainti on Karjalassa. Vienan Karjalan Venehjärvellä on vuosisatoja vaikuttanut vielä elinvoimainen Hökän tietäjä-suku. Rajan takaa saapuneet viholliset mm. Ison vihan aikana pitivät Yli-Iin Hökän taloa majapaikkanaan eivätkä sitä hävittäneet. Vaikuttiko tähän vanha suku- ja kestiystävyyys? Joka tapauksessa Hökkä-suku on alkuperältään karjalainen suku.

Sepän sukusiteistä Vienan Karjalaan ei kuitenkaan ole dokumentoitua tietoa, kun vanhan Jooseppi Mursun puoliso Kaisa Hökkä on osoittautunut Kaisa Pelttariksi. (www.jurvansuu.net).

Hökänrannalta maailmalle

Matti-isän kuoltua v.1770 leski Margareta muutti Iijokisuulla olevaan Illinsaaren Koppelon torppaan. Kun äiti Margareta kuoli v.1784 perheen jäsenet Antti puolisonsa Elisabet Saarelan kanssa, Jaakko sekä Matti ja Maria muuttivat Pohjois-Iin Kantolaan. Siksi Jaakko sai uuden sukunimen Kantola. Jaakko oli uuden elämäntilanteen edessä. Hän kulkeutui työnsä mukana Tornioon saakka, missä hän tapasi puolisonsa Klaara Niilon tytär Antin (s.20.8.1756). Jaakko ja Klaara vihittiin 15.4.1784 ja pariskunta asui Alatornion Pirkkiössä vaimon kotona Niilo Juhonpoika Antin (s.1725) ja hänen vaimonsa Klaara Hannun tytär Kucku (s.25.10.1725) kanssa.

Joulun alla 1784 he kävivät lissä, mutta palasivat Alatorniolle, missä 7.1.1785 heille syntyi esikoistytär Maria. Alatornion kirkonkirjoissa Jaakon sukunimenä oli Kantola hänen edellisen asuinpaikkansa Iin Kantolan mukaisesti. Maalis-huhtikuulla perhe muutti takaisin Iin Kantolaan. Vuoden lopulla syntyivät kaksoiset Briitta ja Matti, jotka samana vuonna jo kuolivat. Samoin kuoli Maria-tytär kuuden vanhana Pielavedellä. Ainut eloon jäänyt lapsosista oli lissä 16.11.1786 syntynyt Margareeta, josta tuli myöhemmin Mikkelin seudun herännäisyyden johtohahmo Margareeta Högman.

Pielavedeltä Jyväskylään

Jaakko Högman oli 38- vuotias lähtiessään listä. Savossa hän vaikutti lähes 10 vuotta. Jyväskylässä hän ehti olla vasta pari vuotta, kun hän ensimmäisen kerran kohtasi Paavo Ruotsalaisen. Pyhäjärven emeritus kirkkoherra Jarmo Saksman on kertonut minulle sepän olemisesta Pielavedellä vuosina 1788—1798. Seppä tuli Pielavedelle kevättalvella 1788 valmistumassa olevaa Oulu-Kuopio-tietä pitkin Iisalmen kautta.

Todennäköisesti suolanhakumatkoillaan Oulussa Pielaveden Laukkalan kylän Laukkaset kutsuivat seppä Högmanin kylänsä pienelle rautaruukilla töihin. (Ensi kesänä la 23.7. klo 18 Ylä-Savon pelimannien kirkkoillassa Laukkalan kyläkirkossa muistellaan sepän oleskelua kylällä) .

Laukkalasta seppä perheineen muutti kirkkosaaren naapurisaaren Sundholman (nyk.Pangansalo) herrastalon muonamiehen tupaan. Tämän tuvan säilyneistä hirsistä Oulun läänin kouluneuvos kirjailija Lauri Kokkonen rakensi kesäpaikkansa Taivaanvuohen seinät. Taivaanvuohessa Kokkonen kirjoitti näytelmänsä *Viimeiset kiusaukset*. Kun hän viimeisteli käsikirjoitustaan, vieraaksi tuli pikkuserkku akateemikko Joonas Kokkonen. Tästä kohtaamisesta alkoi yhteistyö oopperan luomiseksi. (Mainittakoon että Lauri Kokkonen oli aikanaan myös Yli-lissä kansakoulunopettajana).

Sundholman muonamiehen tuvasta seppä muutti lähemmäksi uuden kirkon työmaata kirkkosaaren Tystadaliin (nyk.Tenhola). Täällä he olivat maanmittari Morten Kostiaisen ja vaimonsa Marian vuokralaisia. Täällä Lammassalossa Jaakko otti sukunimekseen virallisesti nimen Högman. Aluksi pappi oli kirjoittanut kirkonkirjoihin sukunimen Höglund eli Korkealehto. Talon pihassa on vieläkin sepän aikainen aitta ja todennäköisesti hänen tekemänsä lukko aitan ovesa. Perheen asuessa Tystadalissa siihen Jaakon lisäksi kuuluivat äiti Margareta ja tyttäret Maria s.1785 ja Margareta s.1786. (Maria kuoli v.1791, hautakivi on säilynyt tänne asti). Seppä takoi uuden kirkon työmaalla lukkoja, saranoita ja nauvoja. Vuonna 1799 vihityn kirkon lukko on

tänä päivänä säilyneen kellotapulin ovesa. Se on melko varmasti seppä Högmanin takoma. Siinä on vuosimerkintä 1796.

Sepän Tystadalin naapurissa asui lukkari Carl Saxman (Pielaveden Saksman-suvun kantaisä). Seppä toimi lukkarin apulaisena ja sijaisena. Lukkari Saxman todennäköisesti rohkaisi Högmania hakemaan Kangasniemen lukkarin virkaa. Jostakin syystä haku ei tuottanut tulosta, ehkä Kangasniemellä vaikuttaneen rukoilevaisuuden tähden.

Todennäköisesti Pielaveden uuden kirkon vihkiäisten aikoihin v.1799 Paavo Ruotsalainen etsi seppä Högmania Pielavedeltä. Hän oli kuitenkin jo edellisenä vuonna vaimonsa ja tyttärensä Margaretan kanssa siirtynyt Laukaan Jyväskylän kappelikirkon tapulin rakennustyömaalle. Pielavetiset ohjasivat Paavon Pielaveden ja Nilakan järviselkiä pitkin Suonenjoen kautta Laukaalle.

Jyväskylän kirkonkirjoissa perhe on merkitty Äijälä-Alhon talon alle.

Sepän kuoleman jälkeen Jyväskylän Kuokkalassa 22.7.1806 Klaara muutti tyttärensä Margareetan kanssa Kangasniemen Hangasjärven kylään, missä sitten kuoli 24.5.1808.

Heränneen kansan johtaja Paavo Ruotsalainen teki seppä Jaakko Högmanin luo Nilsiästä Jyväskylään matkan kaksi kertaa: kevättalvella 1799 ja toisen toista vuotta myöhemmin. Sepän itsensä ei tiedetä muodostaneen ympärilleen seuroja eli ”konventikkeleita”. Hän oli kuuliainen kirkon jäsen, kirjakristitty, joka sai valistuneisuutensa omien koti- ja kasvuseurakuntiensa tasokkaasta kirkollisesta kansanopetuksesta lissä ja Pudasjärvellä sekä näiden seutujen yleisestä lukuharrastuksesta. Hänen vakaata kirkollisuuttaan todistaa, että hän havitteli suntionkin virkoja.

Ollessaan vävynä Alatornion Pirkkiössä hänen voidaan otaksua saaneen vaikutteita vaimonsa kotiseudun Tornion viklundilaisesta ja herrnhutilaisesta, kaiken kaikkiaan pietistisen seuraliikkeen sielunhoitoperinteestä. Tornio oli yksi maamme kirjallisen viljelyn keskuksia. Kirjanomistus ja lukuharrastus sekä Lappiin kohdistuva tieteellinen tutkimus leimasivat tuolloin kaupungin sivistyselämää. Kaupungin asukkailla oli isoja yksityiskirjastoja. Huomattavin niistä oli 1700-luvun kirjahistorian kannalta merkittävä Pellon Korteniemellä syntyneen Anders Hellantin kirjasto.

Kärryseppä Ylitornion Puustijärveltä Savon heränneiden hoitajaksi

Sepän kanssa samoihin aikoihin listä lähti myös vaunuseppä Juhana Puustijärvi eli Lustig (1771—1833) Ylitorniolta. Hänen vanhempansa olivat asettuneet uudisasukkaiksi Hietaniemen ja Ylitornion rajamailla sijaitsevan Puustijärven rannalle. Ylitornion tunnettu herättäjäpappi, herrnhutilaishenkinen Nils Viklund oli Juhanan kummi. Savoona tullessaan Lustig asettui ensin v.1787 Nilsiän Ollikkalan kylään ja sieltä v. 1799 Sutelaan Valkeisjärven rannalle, missä asui seitsemän kilometrin päässä Paavo Ruotsalaisen kodista Huhta-ahosta. Sopuisina nämä ennen seuroissa kovastikin toisiaan kritisoineet miehet olivat rauhanomaisessa rinnakkainelossa. Yhdessä Juhana Martikaisen kanssa he toimivat Savossa alkaneen herätyksen johtajina. Herätyksen johtoon kasvoi kuitenkin jo poikasena vuosikautia Lustigin seuroissa kulkenut Paavo Ruotsalainen. Lustig toi Savoona omalta osaltaan vaikutteita Tornion pietistis-herrnhutilaisesta herännäisyydestä.

Pietismin virtauksia Oulun seudulla

Li kirkkoherrakuntana ympäröivine kappeleineen kuului Oulun suureen rovastikuntaan. Oulun kaupunki oli sepän nuoruudessa hengelliseltä rakenteeltaan verraten yhtenäinen. Luterilaista puhtasoppisuutta leimasi kirkollinen kansantapa. Näin siitäkkin huolimatta, että Oulussa isonvihan jälkeen vaikuttivat radikaalipietistiset, separatistiset virtaukset. 1730-luku oli liikkeessä vilkasta aikaa myös Oulussa. Erityisesti siihen tempautuivat mukaan Wacklin-suvun edustajat, postimestari Mikael Wacklinin nuoret. Runoilijapiispa Frans Michael Franzénin mummo, Anna, kuului tähän radikaalipietismiin tempautuneeseen tunnettuun sisaruspiiriin. Tutkija Gunnar Castrén luonnehtii runoilijan isän uskonnollisuutta: Isän voimakas, eteenpäin pyrkivä luonne piti uskontoa kuin sunnuntaipukuna, johon hän pukeutui mennäkseen kirkkoon kiittämään Jumalaa hyvin menneestä bisneksestä. – Äidin hengellisyys oli syvempää mutta siinä ei kuitenkaan esiintynyt taipumusta laholaisuuteen. Sisaruksista Samuel, myöhemmin Laihian kirkkoherra, käänsi suomeksi herännäisyydessäkin rakastettuja hartauskirjoja. Johan oli naimisissa Elsa Holmstenin kanssa, joka on sepittänyt tunnetun virren ”Kiitos olkoon Jumalalle, Karitsalle” ja kuului itsekin jyrkän linjan pietistien separatistiseen joukkoon.

Radikaalipietistisen kuohun rauhoituttua Ouluun v.1734 saapuneet herrnhutilaisveljet Johan Nitschmann, Andreas Grasmann ja Daniel Schneider löysivät Wacklin-sisarusten perheistä ystäviä. Silloinen kirkkoherra Zacharias

Lithovius ja triviaalikoulun rehtori Samuel Hornaeus eivät suvainneet aikaisemmin tapahtuneiden ylilyöntien tähden ekspansiivista liikettä, joten lähetit kulkeutuivat pohjoiseen Tornioon.

Herrnhutilaisuus jätti jäljen Oulun seurakuntaelämään sulautuen maltilliseen pietismiin. Oulun seudulla oli 1700-luvun jälkipuolella vahvoja pietismistä vaikutteita saaneita kirjallisuutta harrastavia pappeja ja opettajia kuten Oulun kirkkoherra, postillankirjoittaja Johan Wegelius, Limingan kirkkoherra Matias Pazelius ja triviaalikoulun rehtori Elias Remahl, vain muutamia mainiten. Sisimmässään he olivat pietismille myönteisiä, mutta menneistä oppiriidoista johtuen varautuneita. Heränneiden laulukirja on syntynyt herrnhutilaisten laulukokoelman pohjalle. Näin pidetään herrnhutilaisuutta yhtenä herännäisyyden pohjavirtana. [Siionin virsien ensimmäinen laitos](#) ilmestyi vuonna [1790](#), kun Taivassalon kirkkoherra [Elias Lagus](#) suomensi Ruotsin [herrnhutilaisten](#) vuonna [1747](#) julkaiseman laulukirjan *Siåns sånger*. Kokoelma sisälsi 223 virttä. [Rukoilevainen herätysliike](#) käyttää edelleen Siionin virsiä Laguksen asussa. Franzénin sydänystävä oli Niklas Lagus Turun akatemiassa, ja hän puolestaan oli herännäisjohtaja Jonas Laguksen isä. Pappina ja piispana oululaissyntyinen Franzén tunsu Siionin virret ja herännäisyyden. Franzén kunnioitti erityisesti postillan kirjoittajaa Anders Nohrborgia ja piti hänen saarnojaan esikuvanaan.

Wegeliuksen postilla vakaan kirkollisen katekismusopetuksen ohessa muhensi maaperää 1800-luvun alkukymmenien kirkollisille herätysliikkeille. Herännäisyyden johtajalle Paavo Ruotsalaiselle sepän antamasta *Kalliit hunajanpisarat*-kirjasta tuli niin läheinen, että kuolinvuoteellaan, kun hän ei enää kyennyt lukemaan, hän ulkoa muisteli kirjan opetuksia. Oulun kirkkoherrana toimineen Johan Wegeliuksen postillaa Paavo Ruotsalaisen täytyi muistitiedon mukaan kesken kyntämisenkin pistäytyä pirtissään lukemassa!

Hengellinen kirjallisuus ja kansanopetus Sepän synnyinseudulla

lin seurakunnassa useimmat kirkkoherrat 1700-luvulla olivat maistereita ja toimineet aiemmin triviaalikoulun opettajina. Opillinen harrastus näkyi seurakuntatyössä pyrkimyksenä seurakuntalaisten lukutaidon edistämiseen. lin seurakunta oli 1700-luvun loppu kymmeninä lukutaidoltaan Suomessa kärkeurakunta yhdessä Tammelan seurakunnan kanssa.

Eri lähteissä annetaan myönteinen kuva lin seurakunnan kansanopetuksesta ja sen tuloksista. Enne-Liisa Koivisto vertaa litä Tammelan seurakuntaan ja toteaa lin

etevämmyyden mainittuun seurakuntaan nähden. ”Iin voi rinnastaa Suomen valistuneimpien pitäjiä kanssa,” hän väittää.

Kansanopetuksen tulokset edistyivät mitä pidemmälle 1700-lukua edettiin. Kun Jaakko Högman oli yhdeksänvuotias, lapset lissä osasivat moitteettomasti lukea kirjasta ja myös ulkoa. Synä hyviin tuloksiin kansanopetuksessa oli paitsi kirkonmiesten aktiivisuus, myös vilkas vuorovaikutus toisiin liike- ja kauppakeskuksiin. Ii oli 1700-luvulla kuuluisa markkinapaikka, missä Oulun porvarit kävivät vireää kauppaa. Kaupunkilaisten sivistys ja elämäntavat ulottuivat paikkakunnalle. Kirjojen hankintaa markkinat myös helpottivat. Onkin aprikoitu, että Jaakko Hökkä osti Hunajanpisarat-kirjan Iin markkinoilta. Jotkut tutkijat ovat esittäneet mahdollisuuden että kirja tuli hänelle Frosterus-pappien kautta. Nuoruutensa kehitysvuosina lissä Jaakko on varmasti saanut hengellisiä vaikutteita itseään muutaman vuoden vanhemmalta kappalaiselta Abraham Erikinpöytäkirjasta (1743-1815), joka tuli Iin kappalaiseksi 1772 ja yleni kirkkoherraksi 1801. Frosterus kasti Jaakon lissä syntyneet lapset ja ryhtyi itse kaksosten kummiksikin. Eiköhän vain kappalaisella ollut tarjota uskonasioista kiinnostuneelle nuorelle sepälle uunituore *Kalliit Hunajanpisarat*- hengellinen ohjekirjanen, ikään kuin sukunsa perintönä (Jouni Kaleva).

Perunkirjojen kirjallisuusmerkintöjen pohjalta voidaan huomata iiläisten kotien kirjamäärien lisääntyneen 1700-luvun loppu kymmenille tultaessa. Vuosisadan alkupuolella 8,6 % talouksista omisti kirjoja, mutta 1790-luvulla jo 74 %. Isoviha hävitti taloista myös kirjoja, joten hallitus ja seurakunta lahjoittivat koteihin katekismuksia, raamattuja ja virsikirjoja varsinkin 1700-luvun jälkipuoliskolla. Oulun kirkkoherrana vuosina 1757–64 toimineen Juhana Wegeliuksen postilla on iiläisille ollut jopa raamattua yleisempi. Myös Jaakko Högman lienee tuntenut kirjan, jota Paavo Ruotsalainen piti arvossa. Esittämättä tässä yhteydessä enemmän iiläisten omistamia kirjoja tuona aikana voi vain yleensä todeta ”Sepän kirjan” esiintyneen perunkirjaluetteloissa, joskaan ei erityisemmin runsaslukuisena tavanomaisen kirkollisen käyttö- ja hartauskirjallisuuden joukossa. Huomattavaa on Oulun rovastikunnan pappien oma kirjallinen tuotanto. Radikaalisuudessaan pietismi yhdessä herrnhutilaisen virtauksen kanssa vuosisadan alkupuolella horjutti Oulun seudun puhdasoppisuuteen jähmettynyttä kirkollista elämää. Oulun rovastikunnan pappien oma kirjallinen tuotanto tuki maltillista pietismiä.

Rippikoulu uutena seurakuntatyön muotona innosti papistoa katekismusselitysten laatimiseen. Limingan kirkkoherra Matias Pazelius suomensi Erik Pontoppidanin pietistihenkinen katekismuksen ”Totuus jumalisuuteen”, Haukiputaan kappalainen Erik Frosterus kirjoitti ruotsiksi ja suomeksi myös pietistivaikutteisen katekismuksen ”Terveelliset sanat”. Hänen veljensä oli herrnhutilaisuuteen taipuva Turun tuomiokapitulin notaari Abraham Frosterus, joka paitsi oli virsirunoilija,

ensimmäisenä ruotsinsi itse laatimine teologisine alaviitteineen englantilaisperäisen puritaanhartauskirjan, *Kallihit hunajanpisarat* (1764). Kirjan suomennoksen (1779) tekijää ei ole saatu selville.

Sepän kirja

Keväällä 2000 ilmestyneessä tuoreessa väitöskirjassaan [Ylösherätys suruttomille. Englantilaisperäinen hartauskirjallisuus Suomessa Ruotsin vallan aikana](#) Tuija Laine käsittelee seikkaperäisesti myös Sepän kirjaa kirjahistoriallisesti. Seuraamme tässä Tuija Laineen esitystä: Kirjan arvioidaan ilmestyneen noin vuonna 1690 ja sen kirjoitti puritaanisaarnaaja [Thomas Wilcox](#). Kirjasta jonka alkuperäinen nimi oli *A choice drop of honey from the rock Christ* tuli niin suosittu, että kirjan saksannosvuoteen 1757 mennessä siitä oli otettu jo 40 englanninkielistä painosta. Saksalaisen laitoksen pohjalta Paltamon kirkkoherran Abraham Frosteruksen poika Abraham Frosterus ruotsinsi sen v. 1764. Abraham Frosterus toimi tällöin Turun konsistorin notaarina ja oli saanut herrnhutilaisia vaikutteita. Tukholman tuomiokapituli ei ollut Frosteruksen hankkeelle suojea peläten kirjan ehkä herrnhutilaisia innostavaa vaikutusta. Mutta Frosterus kääntyi Turun konsistorin puoleen, joka hyväksyi kirjalle painoluvan kesäkuussa 1764. Tämä oli luottamuslause notaarille, joka julkisesti oli sanoutunut irti herrnhutilaisuudesta. Tuomiokapituli huolehti omansa ja sensorin näyttävät hyväksymismerkinnät kirjaan.

Kirjassa uutena asiana saksannoksesta poiketen oli Frosteruksen omat selitykset ja viitaukset raamatunkohtiin ja varhaisempien teologien opetukseen. Selityksissä viitataan myös ruotsalaisen virsikirjan virsiin. Hän itse on julkaissut virsisuomennoksia. Selitykset palvelevat lukijaa vieraiden käsitteiden ymmärtämisessä ja oppineiston tarpeita silmällä pitäen sekä kirjan sisällön saattamiseksi sopusointuun kirjoittajan ja vallitsevien luterilaisten käsitysten kanssa.

Tämä ruotsalainen käännös oli pohjana kirjan toistaiseksi tuntemattomalle suomentajalle. *Thoman Wilkokkin kallihit hunajan-pisarat kalliosta Christuxesta* ilmestyi Tukholmassa Lars Wennbergin kirjapainosta vuonna 1779. Siinä on vain kuninkaallisen suomenkielen kääntäjän Abraham Lundin 19.6.1779 päivätty todistus hyväksymisestä. Oliko kirja ohittanut sensuurin vai tyytyivätkö viranomaiset ruotsinnoksen yhteydessä annettuihin lausuntoihin. Uutta painolupaa ei ole kirjaan haettu.

Kirjan suomennos Laineen mukaan liittyy Varsinais-Suomesta lähteneeseen hurmoksellisen kansanherätyksen nousuun ja herrnhutilaisuuden elpymiseen 1770-luvulla. Herrnhutilaisuuden edustaja oli oululaissyntyinen Laihian kirkkoherra Samuel Wacklin, joka Tukholmassa historiografi Jacob Wildeä palvellessaan käänsi suomeksi hartauskirjoja. Hän on voinut suomentaa myöskin Wilcoxin hartauskirjan, jonka seppä antoi Paavo Ruotsalaiselle. Ruotsin vallan loppuun mennessä siitä otettiin

toinen painos v. 1800. Sen jälkeen kirjasta on ilmestynyt lukuisia suomalaisia painoksia.

— — —

Sepän kirjan ilmestyttyä suomeksi Oulun kirkkoherra Juhana Wegelius nuorempi oli kuollut. Hän oli Oulussa ollessaan julkaissut ehtoollisen sakramenttia ja rippiä käsittelevän opetuskirjansa ”Keskusteluja rippiväen kanssa”(1761). Ouluun ja Iijokivarteen oli jo levinnyt ja levisi parhaillaan hänen pääteoksensa kaksiosainen postilla ”Pyhä evankeliumillinen valkeus”. Sitä myytiin myös savolaisille heidän käydessään Oulussa kauppareissuillaan. Tämän teoksensa Juhana Wegelius kirjoitti kaksiosaisena vuosina 1747 ja 1749 ollessaan Tornion pedagogion rehtorina. Torniossa ja varsinkin Oulussa postillasta tuli eniten levinneitä hartauskirjoja.

Wegeliuksen postilla oli myös Paavo Ruotsalaiselle mieluinen kirja. Hän on sanonut: ”Luther oli sotamies, mutta hänen poikansa Wegelius rakensi minulle temppelin”. Kun Postillan kielellisestä korjaamisesta tuli puhetta, Paavo totesi savolaisille tyypilliseen tapaan: ”Ei sanaakaan saa siitä muuttaa. Se on sellaisenaan hyvä. Me olemme tätä kirjaa lukeneet ja se on *meidän kielemme* jälkeen selvintä suomea”.

Pajakeskustelu

Olemme edellä hahmottaneet seppä Jaakko Högmanin ympäristöä ja kasvualustaa, jonka hän oli saanut itse perintönä lähtiessään kotiseudultaan Yli-lin Hökänrannasta maailmalle. Hänestä tuli paitsi perheenisä ja kiertävä käsityöläinen, seppä. Hänen hengellinen viisautensa ja maineensa kantautui ihmisten tietoon, missä hän liikkui ja eli. Hänellä oli hyviä neuvokkeja myöskin kirjallisuudessa, jota hän kauppasi ja levitti. Näin *Kalliit hunajanpisarat*- kirja Sepän antamana tuli nuoren, vasta 22-vuotiaan ahdistuneen Paavo Ruotsalaisen käsiin. Näiden miesten kohtaamisesta Jyväskylän pajassa tuli puolestaan herännäisyyden pyhää perintöä, jota on toisteltu, tavailtu ja mietitty kirjailijoiden ja tutkijoiden ja taiteilijoiden analysoimana ja tulkitsemina. Sepän sanat pajassa Paavolle ovat jälkipolville kiteytyneet muotoon: *Yksi sinulta puuttuu ja sen mukana kaikki: Kristuksen sisällinen tunteminen*. Tuosta ensimmäisestä pajakohtaamisesta olen vuonna 1995 ilmestyneeseen runokirjaani tehnyt runon *Seppä ja Paavo*, joka on tulkintani pajakohtaamisesta.

Seppä ja Paavo

Pajassa seppä ja palkeet,
ahjo ja auran alkeet.
Ulkona uupunut mies
rinnassaan polttava lies.

Takoo, kun kuumaa on rauta.
— Mikään ei minua auta.
Sisälle astuvi mies —
painava paatinen ies.

Puhkuvat palkeet nuo pilkkaa:
täältä et armon tilkkaa.
Voipunut, valju on mies,
otsansa valkea hiess'.

Taipuuko teräinen aura?
Nauraa helvetti. Naura!
—Valmiiksi tule ei työ!
Ei, Isä, ei, älä lyö!

Alasin armoa anoo.
Seppä sepittää, sanoo:
—Yksi vain tarpeen. Lyö!
Puuttumaan muuten jää työ.

Karkaisee, nostaen auraa:
seppä ja vieraskin nauraa.
Pajassa autuas mies
rinnassaan leiskuva lies:

—Kaikkiko puuttuukin multa?
Aurassa pisaroi kulta!
Valmis vain Kristuksen työ!
—Lyö, Isä. Armosta lyö!

Toivo Hyyryläinen (1995)

Esko Jaatinen kuvaa pajakohtaamista keskusteluineen Yli-Iin kirkon 50-vuotisjuhlakirjassa *Juuri kannattaa sinua* artikkelissaan *Jaakko Högman—seppä sielunhoitajana* näin:

”Vaivalloisen matkan jälkeen Paavo saapuu sepän pajalle. Mahtoiko lukon tekele epäonnistua vai koetteliko seppä tulijan mielenlaatua, kun päästi suustaan ensitöikseen karkean sanansutkauksen. Tulija ei tästä säikähtänyt, vaan istui ahjon reunalle lämmittelemään. Ennen pitkää päästiin asiaan, sielunhoidolliseen keskusteluun, jonka lopputulokseksi kirjattiin: Paavo löysi hakemansa. Keskustelun pääpiirteet ovat yleisesti löydettävissä jopa koulukirjoistakin. Mutta yhtä lailla kuin olemme pyrkineet selvittämään Jaakko Hökön sukujuuret, yhtä tarkasti kerromme myöskin keskustelujen eri vaiheet. Näin toimien hahmottuu tapahtuman kokonaiskuva täydellisemmin. Tämä on välttämätöntä, koska herännäisyyden sielunhoidossa ja oppiperustassa kertautuvat myöhempinä aikoina samat ainekset.

Mitä seppä todella sanoi?

"Mikä pojalla on asiana", kysyi seppä kuultuaan, että Paavo oli Nilsiän puolesta. Tähän vastasi Paavo kiireesti: Minä olen tehnyt kymmenen vuotta työtä lain alla ja koetellut jos jotakin saadakseni rauhan. Sanasta olen nähnyt, että Vapahtaja on minunkin puolesta suorittanut lunastuksen, mutta rauhaa vain en ole saavuttanut. Täytyy kai mennä helvettiin. Tähän oli seppä vastauksena naurahtanut kuin ilmaistakseen, ettei pojalla ole syytä huoleen. Niinpä siirryttiinkin sisälle asuinhuoneisiin. Keskustelun aikana seppä antoi pojalle pienen hartauskirjan ja näytti siitä määrätyn kohdan. Tästä hartauskirjasta, Thomas Wilcoxin Hunajanpisaroista tuli Paavon rakkain kirja Raamatun jälkeen. Keskustelun lomassa määritteli seppä pojan sielun tilan sanomalla: Yksi sinulta poika parka puuttuu ja yhden mukana kaikki. Evankeliumin lohdullinen armo on salattu sielultasi. Et ole tiennyt, että saat lähestyä armoistuinta niin syntisenä kuin oletkin saadaksesi armon armosta, niin kuin Hän on sanonut: "Tulkaa minun tyköni kaikki työtä tekeväiset ja raskautetut, niin minä annan teille levon" (Matt. 11: 28) ja "sitä, joka minun tyköni tulee, minä en heitä ulos" (Joh. 6: 37).

Jatkokeskusteluissa esitti Högman pelastuksen tien. Hän selitti, kuinka syntinen vanhurskautetaan yksin Jumalan armosta ilman ihmisen ansioita. Sitten hän kuvasi ahdasta porttia, joka johtaa kaidalle tielle. Samalla hän muistutti, että vain harvat löytävät tämän tien. Lopuksi tutkittiin sitä eroa, joka on ensimmäisen parannuksen ja

päivittäisen parannuksen välillä. Vanhurskauttamisen jälkeen on ihmisen joka päivä uudistuttava pyrkimällä alinomaa osalliseksi sovituksen armosta. Seppä puhui myöskin salatusta elämästä Jumalan valtakunnassa, jota hän nimitti Jumalan lapseudeksi. Kun seppä sitten kertoi, miten syntinen voi kokea armon tunnettavalla tavalla, aukenivat hänen silmänsä ja "kun peite putosi hänen kasvoiltaan, hän tunsi salatun armonvoiman tunkevan sielunsa läpi".

— — —

Seppä Jaakko Högmanin perintö

Voimme vain aavistaa kuinka suuri merkitys Paavo Ruotsalaiselle oli Sepän antamat neuvot ja *Hunajanpisarat*-kirja. Sepän ja Paavon kohtaamistken kautta perinnöstä on tullut meidänkin hengellistä pääomaa. Sepän puhetta Kristuksen sisällisestä tunnosta voi katsoa monelta kantilta. Lause on voinut olla toisessa muodossa, kuten tutkijat ovat arvelleet. Ajattelen että Paavolle Sepän sanat olivat puutteen evankeliumia. Ne vapauttivat hänet jälleen pelkäsi Paavoksi, ihmiseksi kaikkine vikoineen, kuten tutkija Olavi Moilanen on sanonut. Paavo tunsi olevansa potilas, jolle lääkäri oli löytänyt oikean diagnoosin: Häneltä siis puuttuu vanhurskaus. Se on se parantumaton tauti ja vaivaa koko syntistä ihmissukua. Siksi hän tarvitsee Kristuksen kokonaan itselleen. Kukaan ei myöskään voi häneltä viedä tosiasiaa, että tämä lääke hänellä on sairauteensa. Muistan miten Kainuun seuratuissa vanhat heränneet asian ilmaisivat: "Könttäsyntisellä täytyy olla könttävapahantaja". "Könttä"-sana tarkoittaa "kokonaan". Paavo oli Jumalan lapsi, vaikka tämä fakta salautui hänen ahdistuksiinsa. Pajakokemuksella ja Lutherin tornikokemuksella on keskeisesti sama, aina ajankohtainen ja lopputuloksiltaan äärimmäisen vapauttava viesti, joka nousee "Jumalan vanhurskaudesta".

Sepän perintöä ajatellen hänen elämästään nousee esille vielä muutamia näkökohtia: Hän oli lähtöjään vaatimaton. Hän joutui pienistä palasista kokoamaan toimeentulonsa. Hän ja hänen sukunsa oli kokenut kovia isonvihan kauhujen keskellä. Hän menetti varhain omia lapsiaan. Vakaa pietismin sävyttämä kirkollinen elämä ja hengellinen kirjallisuus olivat hänen hengellisen elämänsä alkulähteitä. Hänessä oli rakkautta lähimmäisiin, ja hän tahtoi auttaa hädässä olevia. Usko eli hänelle arjessa. Hänessä on jotakin samaa mitä Aaro Hellaakoski sanoo runossaan *Hengen manaus*:

Jumala, henki, ahjosi kuumuudessa
uupunut olen ja pihties puristimessa.
Sinä et väsy, et putoa uskostas
ett' olet nostava kerran moukarin alta
työn, joka näyttää valmiimmalta
kuin tämä, joka nyt kipunoi sormissas.

Yhteiset eväät

Voimme todeta Savon herännäisyyden saaneen vaikutteita pohjoisesta aina Tornion Lappia myöten. Pohjoiset kulttuurin ja kaupan keskukset Tornio ja Oulu sekä Iijokivarren vakaa kirkollinen viljely valmistsivat alkavalle herätykselle suotuisaa kasvumaata. Pohjoinen Suomi vei syttöpuita Savoan sekä persoonallisella että kirjallisella tasolla. Myöhemmin kun herätyksen tulet roihusivat jo eri puolilla maata, herännäisyyden piirissä suomennettiin lin tulevan kirkkoherran, Frans Oskar Durchmanin, toimesta (1848) myös lestadiolaiselle herätysliikkeelle keskeinen seuralukemisto: Martti Lutherin *Kirkkopostilla*. Uskovaisten eväät ovat näin olleet yhteisiä ja niitä on jaettu puolin ja toisin. Seppä Jaakko Högmanin perintö on osaltaan ollut kuin "alasimena" Paavo Ruotsalaisen kautta erityisesti herännäisyydelle ja samalla suomalaiselle kristillisyydelle.